

PÓKFAJOK A HAZAI TERMÉSZETVÉDELEM TÜKRÉBEN

A pókászat (arachnológia) Magyarországon az igen kevésbé kutatott területek közé tartozik, néhány nagy tudósunkon kívül (mint pl. Herman Ottó, vagy az *Aranea Hungarie* szerzői, Chyzer Kornél és Kulczynski László, vagy napjainkból Loksá Imre) nemigen foglalkozott senki behatóbban ezzel a témával, csupán pár hivatásos (részben a Természettudományi Múzeum alkalmazásában) és amatőr gyűjtő. Ha azt vesszük figyelembe, hogy hazánkban közel 1000 pókfaj él, elég meglepő, hogy csupán egyetlen védettét találunk köztük. Éppen ezért e cikkben megkíséreltem bemutatni az eddig méltatlanul mellőzött és ritka, vagy más szempontból figyelmet és oltalmat érdemlő hazai pókfajokat, felkelteni az érdeklődést irántuk, kitüntetett módon kezelve a *fülöpházi szikes tavak és buckavidék* pókfaunáját, melyet behatóbban vizsgálók immár öt éve. A pókászat a hazai természetvédelem egyik még igazából közelebbről fel nem térképezett területe, így ez az érintett fajokra nézve a teljesség igénye nélkül készült cikk elsősorban iránymutatásként kellene hogy szolgáljon a további teendők tekintetében. A természetet csak úgy lehet hatékonyan védeni, ha az átfogóan kiterjed az egész ökoszisztémára, ez pedig nehezen képzelhető el egész rendszertani rendek védettség alóli kihagyásával.

Elsőként két pókfajt érdemes megemlíteni, a szongáriai cselőpókot (*Lycosa singoriensis*) és a pokoli cselőpókot (*Lycosa vultuosa*). Az előbbi hazánk eddig egyetlen védett pókfaja, egyben a legnagyobb méretű is. A kifejlett példányok a négy cm-t is elérhetik, kiterjesztett lábakkal pedig 10 cm is lehet az átmérőjük. Méltán nevezi Kolosváry Gábor 1931-ben a Természet című folyóiratban a „mi madárpókunknak”.

E keleti jellegű faj elterjedési területén belül élőhelyei elsősorban a füves puszták, a félsivatagos vidékek, a fátlan, nyílt térségek. Így érthető, hogy miért az Alföld jellegzetes állara. Leginkább a szikes gyepeket és a homokpusztákat kedveli, ebből fakadóan – mivel Fülöpháza és környéke főképpen e kétféle élettérnek ad helyt – nagy számban található a vizsgált területen. Mivel a gyér növényzetű és a csupasz talajfelszín kedvez a megtelepedésének, olyan helyeken is megjelenik, ahol első pillantásra az intenzívebb hasznosítás (pl. legeltetés, taposás stb.) miatt nem számítanánk rá, pl. sportpályán vagy iskolaudvaron. Ez részben azért lehetséges, mert ugyan a farkaspókok (melyek családjába a cselőpókok is tartoznak) éjszaka és nappal is mutatnak aktivitást, e faj alkonyatkor merészkedik csak elő vadászni (a farkaspókokra jellemző módon nem szőnek fogóhálót, hanem gyors futással, ugrásokkal és lesből támadással ejtik el zsákmányukat). Ekképpen szinte zavartalanul élnek az egyedek, emberi részről nemigen fenyegeti a populációkat közvetlen veszély. Így feladat elsősorban az lehet, hogy a köztudatba jobban bekerüljön a szongáriai cselőpók, mint védett állat, az élőhelyekre történő odafigyelés érdekében.

Némiképpen más a helyzet a pokoli cselőpókkal. E mind életmódjában, méretében és küllemében is az előzőhöz igen hasonló faj ugyan nem csak síkvidékeken él, mint rokona, hanem domb- és hegyvidékeken is sokhelyütt felüti tanyáját, de elterjedési területe annál jóval szűkebb, és azon belül is kevésbé gyakorinak mondható. Mindezekért és egyéb – terjedelmi megfontolásból itt nem részletezett – okok miatt e faj védetté nyilvánítása is legalább olyanira indokolt, mint a szongáriai ese-

tében. Ehhez azonban első lépésben lehetőleg minél pontosabb állományfelmérés és részletesebb, elterjedést érintő vizsgálatok szükségesek, valamint az élőhellyel kapcsolatos mélyebb összefüggésekre irányuló kutatások. Érdemes lenne a két faj életmódbeli és élőhelybeli viszonyának összehasonlító elemzését is elvégezni. Célirányos vizsgálatok eddig inkább csak a szongáriai cselőpókra vonatkozóan folytak, ismertek az 1997-ig publikált élőhelyek, valamint Szinetár Csaba és Eichardt János megfigyelései. Ismeretlen azonban a helyi állományok évenkénti látványos ingadozásának, valamint a hasonlóan gyorsan jelentkező új, megtelepedésre alkalmas területek benépesedésének, vagy a már meglévő életterek megszűnésének okai. Ez utóbbi kapcsán mindkét fajt tekintve jelentős tényező lehet élőhelyeiken a talaj felső vékony rétegeinek sérülése, melybe a pókok készítenek többnyire függőleges járataikat. Mivel az állatok szaporodása, ivadéknevelése és teelése is tárnáikhoz kötődik, a védelem biztosítása az egész évre ki kell hogy terjedjen. Ez egyrészt – a pokoli cselőpók esetében – a faj védetté nyilvánításával oldható meg, másrészt azoknak a területeknek oltalmával, ahol a legfontosabb populációk élnek. Ez ugyan Fülöpháza térségében – mivel az a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz tartozik – részben biztosítottnak tűnik, de a park mozaikszerű felépítése és nem túl szigorú szabályai miatt, valamint az ország más, védelmet nem élvező részei szempontjából érdemes lenne a kérdést megnyugtatóbban megoldani.

A két faj alaktani elkülönítésére jó módszer a lábak színezetének megállapítása, mely a szongáriai esetében a térd fekete-ségét jelenti az alsó részen, míg ez a pokolinál sárgás.

Tudományos célú vizsgálat esetén jó módszer az állatok befogására (természetesen a határozás utáni azonnali visszaengedéssel) a *kiöntés*, mely nem tesz kárt sem a pókban, sem a tárnájában (részben a bejáratot és a csövet belül mindenütt borító szövetékbélés miatt). Nemelegyszer a kiöntés egyébként természetes úton is lezajlik, főleg amikor az időszakos szikes tavak száraz medrében egy-egy nagyobb eső vagy csapadékosabb időszak után hirtelen megáll a víz, vagy a már meglévő víz szintje emelkedik meg váratlanul, számtalan pókot készítve lakóhelyének kényyszerű elhagyására. Hosszabbtávú kutatásokat igényelne, hogy az időjárási szélsőségek (szárazság, kemény tél vagy a fent említett csapadékoság) hogyan befolyásolják az állományokat.

A pókok befogására egy másik előnyös módszer a *pohárcsapdázás*, mely azon fajok esetében lehet a legszükségesebb és a legcélravezetőbb, melyek élete a talajszinthez kötődik, de az állatok vagy rejtekhelyük jó álcázása miatt nehéz az egyedeket fellelni.

A legszorosabban a vízhez kötődő életmódú fajra, az európai elterjedésű búvárpókra (*Argyroneta aquatica*) nézve mondhatjuk azt, hogy elég sűrű hínárvegetációt igénylő megtelepedéséhez *szennyeztelen* álló vagy lassan folyó vizek (nagyobbrészt holtágak, halastavak) biztosítják az élőhelyet. Védelmét speciális, egyedülálló életmódjára kellene alapozni. A búvárpók mellett kiemelendő még a szegélyes vidrapók (*Dolomedes fimbriatus*), mely előszeretettel tartózkodik vízpartok buja növényzetében, láperdőkben vagy mocsarakban, nedves réteken. A farkaspókokhoz hasonlóan sebes futással (gyakran a vízfel-

színen), ugrásokkal halad, és így ejti el a zsákmányát. Nemritkán a víz alá is lebukik, mivel táplálékának jelentős hányadát nagyobb vízi rovarok, ebihalak és halivadékok teszik ki. Látható tehát, hogy nem hagyható figyelmen kívül a táplálékláncban betöltött szerepe sem. Mindamelllett, hogy igazán szép állat, „erőssége” és testhossza is kimagasló, ezt prédáinak mérete is mutatja. A nőstény vidrapókok 2,5 cm-nél is nagyobbak lehetnek.

Van még egy pókfaj, mely különösen kedveli a síkvidéki láperdőket és környezetüket, az ingoványos területeket, dús növényzetű nedves helyeket, a márványos keresztespók (*Araneus marmoreus*). Ott, ahol az életkörülmények számára megfelelnek, gyakorinak mondható, de a fent említett élőhelyek korántsem olyan nagy számúak és kiterjedtek, hogy ne kelljen szólni ezek fokozott védelméről. Másfelől magát a fajt is érdemes lenne ilyen irányú megfontolások tárgyává tenni, különösen azért, mert van egy változata, az *Araneus marmoreus var. pyramidatus*, mely a törzsalaknál ritkábbnak bizonyult. E mellett még három változata ismert, így színezetre a legváltozékonyabb pókfajaink közé sorolhatjuk. A fajjal kapcsolatos kutatásokat illetően a változatok előfordulásának aránya és esetleges helyhez kötöttségének vizsgálata lehet feladat, majd ezt követően annak megállapítása, milyen szinten szükséges a védelme.

A sugaras ugrópók (*Marpissa radiata*) élete is a vízzel van összefüggésben, pontosabban szorosan kötődik a nádasokhoz és környékükhöz, a magas fűvel, sással borított területekhez. A nádasok méretének megcsappanásával együtt jár az egyedszám csökkenése.

Azon pókfajok érdekében, melyek élőhely igényébe beletartozik a víz közelsége, meg kellene oldani a folyamatos vízellátást, a megfontolt szintszabályozást az érintett tavaknál (gondolom, felesleges részletezni, hogy ez mennyi más szempontból, a teljes helyi állatvilág tekintetében is előnyös lenne).

A következő négy faj szokatlan megjelenése, de méginkább a többi pókétól valamiben lényegesen különböző életmódja indokolja nevük említését a védelem érdekében. Elsőként a bársónysávós karolópókról (*Thanatus formicinus*) kell szólnunk, melynek jellegzetessége, hogy előszeretettel tartózkodik hangyabolyok közelében (mint azt latin neve is mutatja.) Kora nyáron érdemes kutatni utána nem túl zárt, túlevelűek vagy/és akác alkotta erdők talajszintjén vagy az aljnövényzet közt.

Tagjainak különös kinézete és érdekes viselkedése miatt nem kerülheti el figyelmünket a sáros kaszaspók családja. A család jelenléte egy régi megfigyelés alapján a fülöpházi területen mindenképpen biztos, csupán a pontos faji meghatározás nem történt meg. Legvalószínűbbnek látszik a sáros kaszaspók (*Anelasmacephalus cambridgei*), de számításba jöhet még a lapos kaszaspók (*Trogulus tricarinatus*) is. Rejtett életüket jellemzően nedves környezetben töltik, szívesen tartózkodnak korhadó falevelek közt, mohában, de kertekben is tanyáznak. Lomha mozgású állatok, veszély esetén hosszú ideig halottnak tettetik magukat. Részben ezért, részben pedig a testükre tapadt, az egyedeknek furcsa megjelenést biztosító földpiszok miatt nehéz rájuk akadni. A sáros kaszaspók első pillantásra könnyen összekeverhető egy ránézésre igencsak hasonló poloskafajjal, mely méretében és kinézetében is pókunkra emlékeztet.

Sötét, öreg fenyvesekben és sűrű, árnyas akácokban, de vegyesebb összetételű bokros, dús aljnövényzetű erdőkben is valószínűleg előbb-utóbb rábukkanhatunk egy furcsa pókra (*Hyptiotes paradoxus*), de találtam már kertben teljesen nyílt

helyen is egy borókabokron. Szokatlan alakú, egy kerekháló cikkelyének megfelelő hálóját változatos magasságokba készíti (de általában 1,5 m-től fölfelé szó), és vezérfonalánál fogva tartja azt, testével mintegy hidat képezve a szövömirigyveiből eredő, valamilyen szilárd ponthoz rögzített fonal és a háló közt. Ennek köszönhető jellegzetes testtartása az előre-hátra nyújtott lábakkal. A faj különlegessége abban áll, hogy az egyedeknek nincsenek méregmirigyei, a zsákmány elfogyasztása gyakran sok órát vesz igénybe, de már annak elfogása is komplikált művelet. Az egyébként a deres pókok családjába tartozó (és annak két képviselőjéből az egyik) faj rokona a család nevét adó deres pók (*Uloborus walckenaerius*), mely a térség pókfaunájának egyik legjellemzőbb eleme. Száraz gyepeken és nedvesebb réteken, nem túl zárt bokrosokban egyaránt találkozhatunk vele. Szintúgy ezen létezők karakterfaja a megnyúlt testű, könnyen felismerhető, de színezete és alakja miatt nehezen észrevehető sovány karolópók (*Tibellus oblongus*).

A továbbiakban olyan pókfajok kerülnek terítékre, melyekből csupán egy-két példányra bukkantam az alatt az öt év alatt, mióta komolyabban foglalkozok pókászattal. Elsőként a földi karolópók (*Oxyptila praticola*) említendő, mely számára a szakirodalom jellemző élőhelyeként az erdei avart jelöli meg, én mégis egy viszonylag magasan álló faágon fedeztem fel. Legvalószínűbben egyébként a nyári hónapokban lehet példányaival találkozni. A csúcsos karolópók (*Tmarus piger*) is leginkább a nyár elején, közepén megtalálható állat, bár az eddig meglelt egyetlen egyed nem éppen gyakoriságát bizonyítja. Tovább nehezíti a pókot kereső ember dolgát az állat igen jó álcázása, testformája egy ágon ülve kis bütyökhöz, göcsörthöz teszi hasonlatossá, színe pedig a kéregével azonos. Az ugrópókokkal némileg jobb a helyzet, könnyebben észrevehetőek gyors mozgásuk és élénk, tarka színezetük miatt, de ha a következő három pókfajt szeretné valaki Fülöpháza környékén megtalálni, nehéz fába vágná a fejszéjét ritkaságuk miatt. Ezek név szerint az íves ugrópók (*Evarcha arcuata*), a sarlós ugrópók (*Evarcha falcata*) és a mohos ugrópók (*Marpissa muscosa*). Utóbbit tekintve érdekes, hogy annak ellenére, hogy kedvelt tartózkodási helyei a napsütötte részek, kimagasló karók, cölöpök, vagy korhadóféltben lévő, régen kivágott fák tönkjei, az eddig fellelt két példányt a volt kékcserű réce-telep medencéinek partján találtam a vízparti növényzetben (árnyékos helyen). A másik két fajt erdőszéleken, rétek fűvében, lomberdők füves tisztásain ajánlott keresni. A törpepók családjának egyik szép faja, a dudva-törpepók (*Theridium bimaculatum*) is előszeretettel tartózkodik az alacsony növényzet közt, június és július hónapban a legcélszerűbb kutatni utána, bár a nőstények egészen őszig megmaradnak. A fent nevezett családnak van még egy tagja, mely viszonylagos ritkasága mellett nagyfokú színbeli változatosságról tesz tanúbizonyságot, ez pedig a vonalas törpepók (*Theridium ovatum*). A tavaszi-nyári időszakban érdemes szemügyre venni a bokrosokat, magasfüves helyeket, fiatal fák leveleit, hátha felbukkan valahol. A háromfoltos keresztespók (*Araneus triguttatus*) is kedveli a bokros erdőrészek alacsonyabb szintjeit, a területről ismert egy pár is ilyen helyen mutatkozott. A négyes keresztespók (*Araneus quadratus*) is ilyesfajta bokros domboldalokon, erdőszéleken telepszik meg, de méginkább előnyben részesíti a nyirkos, sással benőtt helyeket, dús vegetációjú területeket. Annak ellenére, hogy a fülöpházi viszonyok nem mondhatóak kedvezőtlennek a négyes keresztespókra nézve, mégis kimondottan ritkának bizonyult.

A karéjos keresztspók (*Argiope lobata*), ez az igen természetesen megnövő és szép pókfaj gyakoribb rokonával, a darázs-pókkal (*Argiope briennichi*) együtt tipikus állata a kiskunsági pusztáknak, de állománya évről évre szélsőséges ingadozásokat mutat, és akkor sem túl nagy az egyedsűrűség, amikor a legtöbb van belőlük. Tulajdonképpen hasonló a helyzete a peremesfejű karolópókéhoz (*Runcinia lateralis*), bár ennél nem az ingadozás, hanem a folyamatos alacsony létszám a feltűnő, látszólag elmentmondva annak, hogy a faj kimondottan a nagyobb nyílt teret, szárazabb gyepek lakója. Fontos lenne megvizsgálni, mi lehet az oka e kettő és némely korábban említett faj ilyen helyzetének.

Fontos momentum a magyar névvel nem is rendelkező *Lathys humilis* előkerülése is, melyből Fülöpházán mindeddig egyetlen példányt találtam, egyébiránt pedig eddig magyarországi előfordulásáról még nem értesültem. Egy másik hasonlóan ritka faj a púpos törpcpók (*Pholcomma gibbum*). Annak ellenére, hogy elsősorban dél-európai és algériai fajként van feltüntetve a szakirodalomban, és hazánkban csak a Mecsekben és a Csókakőn lelhető fel, én megtaláltam Fülöpházán is, méghozzá nem is egy-két példányt. Nem könnyű fellelni őket, mert főleg fakorhadék közt, erdei avarban, mohákon tartózkodnak, és nagyon kicsik, de ha az embernek „rááll a szeme”, akkor egymás után veszi észre az újabb és újabb példányokat. Ősztől tavaszig előforduló fajként tartják számon, saját megfigyeléseim azonban nem bizonyultak elégségesnek ahhoz, hogy egyértelműen meg tudjam határozni, mely időszak a jellemző.

Nem szabad elfeledkeznünk hazánk két, élőhely szempontjából figyelemre méltó pókjáról, a kutyatej-karolópókról (*Synaema plorator*) és a V-jelű macskapókról (*Aehurillus vimsignitus*). Előbbi már tavasz végén, nyár elején feltűnik, kizárólag a

kutyatej virágzatában találkozhatunk vele, melybe egy kis kusza szövedéket készít, és innen les prédára. A növényre szálló rovarokat eszi, és meglepő módon még a saját testméreténél jóval nagyobb méhekkel is elbánik. Azokon a réteken, ahol a kutyatej sűrűn előfordul (nemritkán tömeges), pókunk meglehetősen gyakori, de ahonnan a növény hiányzik, ez a faj igencsak ritkaságszámba megy. Tapasztalataim szerint áprilistól június végéig az adott terület pókfaunájának tipikus tagja, az év többi részében azonban már nem igazán jellemző. A V-jelű macskapók azonban tavasztól őszig fellelhető, de csak azon a kevés helyen, melyek növényzettől mentesek, ugyanis a faj számára csak a nyílt (vagy a szukcessziós folyamat kezdeti stádiumában lévő, tehát alig-alig benövényesedett) homokos vidékek a megfelelőek. Ilyenek azonban nincsenek túl nagy számban, és azok megőrzésére, fenntartására nagyobb figyelmet kellene fordítani. Végül is az érintett tájakat a Kiskunsági Nemzeti Park és egyéb védett területek elég jól lefedik – értem ezalatt elsősorban a fülöpházi és a bugaci buckavidéket –, de ezeken kívül vannak még jelentős élőhelyek, amelyeket oltalmazni kellene a faj védelmének kezdeményezésével.

A V-jelű macskapók egyébiránt remek mimikrával rendelkeznek, tehát kitűnően tudja álcázni magát, színezete teljesen olyan, mintha homokkal lenne behintve. Testének fakó, sárgásszürke tónusa és mozdulatlansága miatt bárki egy apró homokrognak nézné, ha nem árulná el magát időnkénti szaggatott ugrálásával.

Az említettek mellett fontos, de más jellegű feldolgozást igénylő fajokról nem szóltam, így a bikapókról (*Eresus cinnabarinus*), a magyar aknászpókról (*Nemesia pannonica*), valamint más ritka fajokról, melyek szintén megérdemelnék, hogy ne hagyjuk őket figyelmen kívül.

